

JITKA REDLICOVÁ

**PARTICIPACE ŽÁKŮ NA ŽIVOTĚ ŠKOLY:
STARONOVÉ TÉMA PEDAGOGIKY**
PUPIL INVOLVEMENT IN THE LIFE OF THE SCHOOL:
AN EVER-RECURRING TOPIC IN EDUCATIONAL SCIENCES

Úvod

Při úvahách o rozhodovacích procesech ve škole, jejich podobě a účasti jednotlivých aktérů školního života na nich, se v posledních letech s různou intenzitou diskutuje o participaci žáků a studentů¹. Myšlenky zapojit žáky do rozhodování o věcech, které se jich týkají, vycházejí především ze dvou významných požadavků kladených na současnou školu. Na jedné straně jde o požadavek, aby škola byla institucí demokratickou, tedy takovou, v níž jsou uplatňovány demokratické principy. Těmito principy jsou například participace a subsidiarita (Bacík, Kalous, 1995). Na straně druhé je ke školám směřován obecnější požadavek, aby z nich vycházeli zodpovědní občané, vědomi si nejen svých práv, ale i povinností. S tím úzce souvisí i snaha vzbudit zájem mladé generace o dění kolem sebe a schopnost aktivně se spolupodílet na rozhodování o věcech veřejných. Jedním z prostředků, který má napomoci dosažení obou naznačených požadavků, je právě podpora zapojení žáků do procesů spolurozhodování ve škole (srov. např. Bílá, 2002, Revidovaná, 2004, Koncepce, 2003, Národní, 2001).

Snahy odborníků a politiků vzbudit zájem a aktivní účast mladé generace na dění kolem sebe se právem obrací ke školám jako k místům, kde žáci získávají základní kompetence pro život ve společnosti, mezi nimi i kompetence občanské. Zejména základní školy, tj. školy na úrovni primárního a nižšího sekundárního vzdělávání, by měly v tomto procesu sehrávat klíčovou roli, neboť představují první instituci umožňující mládeži učit se a osvojovat si různé formy a postupy participace. Tyto myšlenky lze dnes najít ve většině evropských dokumentů týkajících se koncepce politiky státu vůči mládeži. Jak konstatuje *Bílá kniha Evropské komise – Nový podnět pro evropskou mládež*, „není demokracie bez participace“ (Bílá, 2002, s. 211).

¹ Dále jen žáci.

V tomto sdělení se věnuji tématu žákovské participace, na kterou nahlížím jako na relativně samostatné téma, od něhož odlišuji problematiku participace mládeže. Mým záměrem je upozornit na komplexnost tématu, které bývá často redukováno pouze na zájem o činnost žákovských samospráv. V textu uvádím vybrané modely, formy a oblasti žákovské participace. Pozornost soustředím i na stav teorie a výzkumu tématu v České republice a na důvody, proč by mu měla být věnována pozornost. Vzhledem k omezenému množství českých zdrojů vychází text převážně ze studia zahraniční literatury.

Nástin vývoje zájmu o participaci dětí a mládeže na životě společnosti

Otázky participace příslušníků mladé generace řeší nejméně od 60. let 20. století s rostoucí frekvencí a rozšiřujícím se obsahem mnohé evropské i mezinárodní instituce, jako např. Rada Evropy, UNICEF, OSN, UNESCO. Zejména od počátku 80. let lze zaznamenat intenzivnější zájem o toto téma, který se projevil rozšiřováním možností participace dětí a mládeže ve všech základních oblastech života a výchovy: sociální, zdravotní, v oblasti volnočasových aktivit a v neposlední řadě v oblasti školního vzdělávání. V této době začaly vznikat i první ucelenější koncepce politiky státu vůči mládeži a projekty zaměřené na spolupráci a výměnu zkušeností mezi zeměmi (Hofbauer, 2003).

Za mezník v pojetí participace dětí a mládeže je mnohými odborníky označováno schválení dokumentu OSN *Úmluva o právech dítěte*² dne 20. 11. 1989 v New Yorku (srov. např. Dürr, 2005, Hofbauer, 2003, Lansdown, 2001, Novotná, 2004, Rudduck, Flutter, 2000 aj.) Dítě je zde chápáno jako plnohodnotný jedinec, jemuž náleží přirozená lidská práva. Významnou novinkou v tomto dokumentu je, že ochrana dítěte je spojována s jeho participací na životě společnosti. Právo mladých lidí vyjadřovat své zkušenosti, být slyšeni a formulovat své názory či postoje k dění kolem sebe je tak chápáno jako východisko pro jejich ochranu. Jedná se současně o první konvenci, v níž je zakotveno, že dítě má „co říci“ k procesům, které ovlivňují jeho život (Rudduck, Flutter, 2000, s. 78).

V Úmluvě o právech dítěte OSN je participace jako **právo účasti** vyjádřena nepřímou, ale fakticky jsou zde vyjádřeny její možnosti a důležité aspekty tohoto procesu. Píše se v ní, že dítě má právo „vyjadřovat svou zkušenost, říci své ke všem otázkám, které ho zajímají, právě tak jako hrát aktivní roli ve společnosti“ (Úmluva, 1991). Práva účasti dítěte jsou konkrétně vyjádřena v článcích 12 až 16, kde jsou formulována ve dvou skupinách: práva vyjadřovat se a práva být slyšen a respektován (Úmluva, 1991).

Evropská správní komise pro mezivládní spolupráci v oblasti politiky mládeže formulovala v roce 1992 participaci mládeže jako:

1. právo mladých lidí podílet se na životě společnosti, přijmout povinnosti a odpovědnost v jejich každodenním životě,
2. právo mladých lidí demokraticky ovlivňovat svůj život a dění okolo sebe,

² Český překlad Úmluvy je dostupný např. z: <<http://www.detskaprava.cz/soubory/umluva.pdf>>.

3. účast mladých lidí v procesu rozvoje politiky vůči mládeži (upraveno podle *The Development*, 1992).

Komise současně upozornila na problematičnost praktického naplňování konceptu participace mládeže na místní úrovni. Poukazovala přitom zejména na tendenci praktiků vykládat si pojem participace spíše jako integraci (*integration*), tj. přijetí určitých podmínek stanovených dospělými, než jako skutečný vliv mládeže (*influence*) (*The Development*, 1992 s. 8).

Na významný, avšak často opomíjený dokument týkající se participace mládeže odkazuje ve své publikaci věnované dokumentům a aktivitám Rady Evropy a Evropské unie Hofbauer (2003, s. 53). Jde o *Světový program činnosti pro mládež do roku 2000 a dále*³ schválený Valným shromážděním OSN v roce 1995. V citovaném programu jsou vymezeny hlavní zájmové oblasti života dětí a mládeže, přičemž samostatná kapitola je věnována *Plně a účinné participaci mládeže na životě společnosti a rozhodování*. Za klíčovou podmínku pro naplnění návrhů a opatření stanovených tímto programem je považována právě možnost sociální, ekonomické a politické účasti na životě společnosti (Světový, 1997, s. 32).

Dokladů svědčících o významu, jaký je i v započatém 21. století přikládán politickými představiteli i odborníky participaci mládeže, nalezneme v současnosti poměrně mnoho. Mezi nejvýznamnější evropské dokumenty se řadí *Bílá kniha Evropské komise – Nový podnět pro evropskou mládež* (2002) a *Revidovaná evropská charta účasti mladých lidí na životě měst a regionů* (2003). Realizovány jsou také různé projekty, v jejichž rámci dochází k vzájemné výměně názorů a zkušeností, hledání a ověřování možností a mechanismů participace mládeže.

Pokud odhlédneme od idejí a vizí vyjádřených v četných normativních dokumentech či deklaracích a zaměříme svoji pozornost na jejich reálné naplňování, zjistíme, že se tak děje velmi pozvolna. O období od 80. let přibližně do poloviny 90. let 20. století by se dalo říci, že větší prostor byl odborníky a politiky věnován teoretickým diskusím, koncipování rozmanitých modelů participace, promýšleny byly její možné formy a oblasti, zatímco skutečná participace mládeže stála v pozadí. Teprve v poslední dekádě lze zaznamenat zvyšující se zájem o převedení dosavadních teoretických rámců participace do společenské praxe. Zvýrazňovány jsou mimo jiné například možnosti neziskových organizací i organizací pro děti a mládež, kde si mládež může prakticky vyzkoušet různé formy participace (srov. Hofbauer, 2003, Howard, 2005, Rudduck, Flutter, 2000).

Vymezení konceptu participace žáků

Podobně jako myšlenky participace mládeže na životě společnosti, není ani participace žáků na životě školy žádnou novinkou. Doklady o možnosti žáků spolupodílet se na životě školy je možné podle Adamcové (2002) nalézt již v době

³ Český překlad tohoto dokumentu byl publikován v časopise *Pedagogická orientace* (č. 2/1997, s. 3–39).

antiky. V oblasti školního vzdělávání participace představuje spoluúčast subjektů zainteresovaných na vzdělávání, tj. sociálních partnerů, učitelů, rodičů, studentů atd. na rozhodování, které probíhá na jednotlivých stupních řízení a správy školství (Národní, 2001, s. 90).

Z hlediska žákovské participace mají v soustavě škol a školských zařízení významné postavení základní školy, neboť zajišťují povinnou školní docházku pro celou populaci žáků. Rozvojem klíčových kompetencí tak vytvářejí základy pro život jedince ve společnosti a jeho celoživotní učení. Škola je tedy prostředím, v němž simultánně dochází k procesům vzdělávání a socializace jedince (Dürr, 2005).

Participace žáků je konceptem vycházejícím z konceptu participace mládeže. Rozdíl je dán zejména prostředím, v němž se participace uskutečňuje. Zjednodušeně vyjádřeno, když mladý člověk participuje na životě školy, mluvíme o *participaci žáka*, zatímco když tentýž člověk participuje na životě společnosti, tj. mimo školu, mluvíme o *participaci mládeže*. To, co mají oba tyto koncepty společné, je stejný hlavní cíl, k němuž směřují. Tímto cílem je fungující demokratická společnost.

Obrázek 1: Model participace žáků a mládeže⁴

Dnes existuje celá řada nejrůznějších více či méně širokých definic participace žáků. Český pedagogický slovník kolektivu autorů Průchy, Mareše a Walterové (2001) definuje participaci žáků jako charakteristiku „vyjadřující aktivní účast žáků v procesu výuky. V některých zemích se žáci zúčastňují rozhodování o cílech a obsahu vzdělávání a pravidlech života školy. Různými výzkumy je prokázáno, že

⁴ Ke dvěma uvedeným konceptům by bylo možné přiřadit ještě participaci dětí/mládeže v rodině. Vzhledem k tématu příspěvku ji ale ve svém modelu neuvádím, ani se jí blíže nevěnuji.

existují významné rozdíly v participaci žáků v závislosti na stupni školy, klimatu třídy, vyučovacích stylech aj.“ (s. 153). Z uvedené definice je patrné, že autoři českého slovníku spojují participaci žáků především s účastí žáků na jedné z oblastí života školy, s vyučovacím procesem. V porovnání se zahraničními autory, kteří pojmají participaci žáků často mnohem širěji, ji tedy chápou v užším smyslu. Zahraniční vymezení se týkají:

- účasti žáků na školním vzdělávání, tj. školní docházka,
- účasti žáků v procesech výuky,
- účasti žáků v procesech rozhodování (Johnson, 2004).

Někteří zahraniční autoři (např. Treseder, 1997, Lardner, 2001) dále rozlišují i mezi pojmy účast/participace, zapojení a konzultování, zatímco jiní tyto pojmy používají jako synonyma. Zapojení do rozhodovacích procesů (*involvement*) podobně jako konzultování (*consultation*) vnímají citovaní autoři jako pasivnější proces než participaci (*participation*), která implikuje sdílení moci. Společným jmenovatelem u těchto vyjádření je především důraz na aktivní zapojení žáků na různých úrovních a oblastech fungování školy prostřednictvím škály odlišných metod. Rozdíly v terminologii jsou patrné z následujících definic:

- účast (*participation*) – proces sdíleného rozhodování v záležitostech, které mají vliv na život jedince a společnost v níž žije,
- zapojení (*involvement*) – obecný pojem vyjadřující zapojení mladých lidí v rozhodovacích procesech na jakékoli úrovni,
- konzultování (*consultation*) – proces vyžadující zohledňovat názory mladých lidí a současně jim poskytovat informace (srov. Treseder, 1997, Lardner, 2001)⁵.

U nás na problémy s terminologickou nejasností v případě některých pojmů upozornil např. Šturma (2002). Podle Šturmy se tvůrci chart a politici příliš nezabývají rozlišením pojmů jako je participace, spravování, spouřozhodování aj. Ve skutečnosti však mezi těmito pojmy existuje velký rozdíl, který se projevuje v kvalitativním odstupňování práv a povinností jednotlivce i dané komunity (Šturma, 2002, s. 11).

Jak konstatuje Novotná (2004), při úvahách o participaci žáků je navíc nutné rozlišovat otázky pedagogické, spojené s účastí dětí a mladých lidí, a otázky uplatnění práva účasti v prostředí školy. Jinými slovy, každá participace není vyjádřením práva účasti a naopak podmínkou participace není existence tohoto práva⁶. Participace žáků tedy může představovat současně **cíl výchovy i prostředek k dosažení určitých vzdělávacích cílů** (Novotná, 2004, s. 98).

⁵ O tom, že se terminologie v oblasti participace žáků stále vyvíjí, svědčí i pohled do starších dokumentů, např. z produkce Rady Evropy. V textu z roku 1992 autoři podřazují participaci tři pojmy: konzultace (*consultation*), spouřozhodování (*co-decision*) a spouřodpovědnost (*co-responsibility*) (The Development, 1992, s. 16).

⁶ V již zmíněném dokumentu Úmluva o právech dítěte není participace žáků výslovně uvedena, ale vyplývá z článku 29, který je věnován cílům výchovy. Podrobnější výklad jednotlivých článků Úmluvy týkajících se participace žáků a mládeže uvádí Lansdown, 2001, s. 1–8.

Podoby žákovské participace

Dnes se můžeme setkat s množstvím rozmanitých modelů, forem a oblastí, k nimž je participace žáků vztahována. Uvedené platí především o literatuře zahraniční, neboť zde je tradice zájmu o tuto problematiku mnohem delší. Důvodem toho je skutečnost, že v České republice, podobně jako v dalších zemích bývalého sovětského bloku, nebylo možné se tématu participace žáků z ideologických důvodů věnovat až do počátku 90. let minulého století. Ani v následujících letech se však participace žáků nestala předmětem komplexnějšího zkoumání.

Nejčastěji citovaným a současně pravděpodobně i nejznámějším modelem žákovské participace je osmistupňový „žebříček participace“ (*the ladder of participation*) R. Harta (1997). Hart svým žebříčkem navázal na model S. Arnsteinové (1969, cit. podle Barber, Naulty, 2005), která už koncem 60. let 20. století ve svém modelu popsala osm stupňů účasti občanů USA v procesech veřejného plánování. Její model, který se týkal participace dospělých, Hart adaptoval na práci s dětmi a mladými lidmi ve školním i mimoškolním prostředí. Jednotlivé stupně jsou seřazeny podle náročnosti a míry zapojení žáků do rozhodování. Skutečná participace podle Harta začíná ale až od čtvrté příčky, zatímco v prvních třech převládá spíše pasivní účast.

Při aplikaci na prostředí školy jde o těchto osm úrovní:

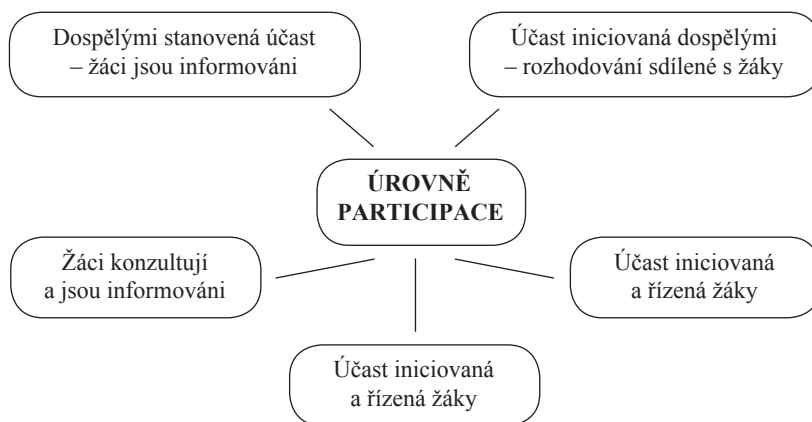
- 1. Manipulativní účast** (*manipulation*) – žáci jsou pasivními recipienty rozhodnutí dospělých ve škole. Jsou o věcech jen částečně informováni, často neporozumí důvodům, které rozhodnutí předcházely. Jde tedy spíše o uplatnění zájmu dospělých než dětí.
- 2. Dekorativní účast** (*decoration*) – žáci se aktivně podílejí na aktivitách, jimž úplně nerozumějí a zpravidla do nich nijak nezasahují.
- 3. Formální účast** (*tokenism*) – žáci nebo jejich zvolení zástupci se vědomě účastní různých aktivit či projektů školy. Ty jsou však ve skutečnosti v režii dospělých.
- 4. Dospělými stanovená účast – žákům jsou poskytnuty potřebné informace** (*assigned but informed*) – uvědomovaná participace, většinou ukládaná a vymezovaná shora. Žáci rozumějí aktivitám a vědí, proč by se jich měli účastnit. Dospělí respektují jejich názor, ale sami o věcech rozhodují.
- 5. Dospělými stanovená účast – žáci jsou informováni a záležitosti jsou s nimi konzultovány** (*consulted and informed*) – aktivity jsou navrhovány a řízeny dospělými a současně konzultovány s žáky. Jinými slovy: jde o účast, v níž je brán ohled na všechny, kterých se týká, nebo na jejich zástupce. Rozhodnutí provádí dospělí, zohledňují přitom názory žáků.
- 6. Účast iniciovaná dospělými – rozhodování sdílené s žáky** (*adult-initiated shared decisions with pupils*) – žáci se podílejí na rozhodování v oblastech předem vymezených dospělými. Jejich názory nejsou jen zohledňovány, ale žáci se podílejí i na rozhodování.
- 7. Účast iniciovaná a řízená žáky** (*pupil-initiated and directed*) – žáky vytvořená a řízená participace, v níž dospělí hrají podpůrnou roli. Např. ve strukturách napodobujících struktury dospělých (rady, parlamenty apod.).

8. Žáky iniciovaná, sdílená rozhodnutí s dospělými (*pupil-initiated, shared decisions with adults*) – žáky vytvořená, fungující participace, v jejímž rámci je dospělým nabídnuta možnost spoluúčasti a spolurozhodování (upraveno podle Hart, 1997, Shier, 2001).

Podle některých autorů má uvedený „žebříček“ jisté limity pro svoji hierarchičnost, neboť participaci, popsané na spodních příčkách žebříčku, je připisována nižší hodnota než v případě horních příček. Tito autoři argumentují zejména tím, že pokud má žák možnost volby, zda se bude či nebude něčeho účastnit, už v té chvíli lze mluvit o participaci (srov. Treseder, 1997, Lardner, 2001).

Jednou z přijímaných alternativ Hartova modelu je model P. Tresedera (1997), který podobně jako Hart použil koncept participace iniciované žáky a dospělými. Tresederův model naznačuje, že je možné diferencovat mezi jednotlivými způsoby účasti a zapojení žáků v souvislosti s jejich aktuálními přáními a požadavky, s ohledem na možnosti školy, čas apod. Především z tohoto důvodu Treseder zvolil ne hierarchický, ale kruhový model, v němž použil shodná označení pro jednotlivé úrovně participace jako Hart. Ve svém modelu⁷ však počítá pouze s úrovněmi 4 – 8, tj. vynechává ty, které Hart nepovažuje za skutečnou participaci. Podle Tresedera je důležité posilovat participaci žáků především podporou a vytvořením podmínek ze strany učitelů a vedení školy.

Obrázek 2: Úrovně participace žáků podle P. Tresedera (1997)⁸

Jakými konkrétními způsoby se mohou žáci podílet na životě školy? Na základě srovnávacích studií se na tuto otázku pokusil kromě jiných odpovědět Dürr

⁷ Odkazy na modely dalších autorů lze najít např. u Howard aj, (2005), Research (2004), Shier (2001).

⁸ Vzhledem k velké podobnosti modelů P. Tresedera a R. Harta uvádím pouze jednotlivé úrovně participace bez jejich bližší charakteristiky. V původní verzi tohoto modelu, podobně jako u Harta i dalších, se píše obecně o participaci dětí a mládeže. Až později byly tyto modely aplikovány i na prostředí školy, tj. na žákovskou participaci.

(2005), jenž identifikoval celkem pět forem žákovské participace, které se uplatňují v evropských zemích:

- 1) **Formální struktury** – formální žákovská tělesa, ve většině případů založená na volbě jednoho či více zástupců, kteří jsou mluvčími dané skupiny (třídy, školy). U nás jsou jimi třídní a školními samosprávy⁹.
- 2) **Otevřená participace** – představuje více či méně formální seskupení, která vznikají často spontánně v souvislosti s řešením aktuálních záležitostí v každodenní školní praxi. Jejich vzniku zpravidla předchází identifikace existujícího problému, po němž následují sběr informací o problému a vyjádření způsobů jeho řešení.
- 3) **Participace za účelem vyřešení konkrétního problému** – např. medializace problému na veřejnosti nebo uvnitř školy prostřednictvím zvolených mluvčích.
- 4) **Participace za účelem realizace konkrétního žákovského/školního projektu** – je zaměřena pouze na určitý projekt, často v kontextu klíčových otázek učebních procesů.
- 5) **Simulovaná participace** – prostřednictvím her si žáci mohou vyzkoušet demokratické prvky rozhodování (např. simulace voleb) (upraveno podle Dürr, 2005, s. 30).

Z uvedených forem jsou dnes u nás i v zahraničí nejčastěji uplatňovány formální žákovské struktury (srov. např. Harber, 1997, Hofbauer, 2003, Howard aj., 2005, Liégeois, 2005, Rudduck, Flutter, 2000 aj.). Na ně se také odborníci výzkumně zaměřují nejvíce. Z Dürrovy typologie je ale patrné, že formální žákovské struktury představují pouze jednu z možných forem participace žáků. Je tak možné říci, že dochází ke značné redukci tématu. Chceme-li se zaměřit na komplexnější zkoumání participace žáků, neměli bychom svoji pozornost omezovat pouze na tato formální tělesa. Z uvedeného vyplývá, že se nám současně může rozšířit i spektrum jednotlivých oblastí, na nichž se žáci mohou spolupodílet.

Z konkrétních oblastí, či záležitostí, na jejichž řešení se žáci mohou spolupodílet, jsou často uváděny tyto (srov. Citizenship, 2005, Dürr, 2005, Lansdown, 2001, Liégeois, 2005):

- záležitosti týkající se určitého žáka,
- záležitosti týkající se skupiny žáků (např. vrstevnických vztahů),
- záležitosti na úrovni třídy a školy (např. řešení problémů žáků s učiteli nebo vedením školy, prevence násilí ve škole, účast na školních akcích a projektech školy – kulturních, sportovních, vzdělávacích),
- organizační záležitosti týkající se regulativních opatření ve škole (např. tvorba školního řádu), vztahů žáků s personálem školy, prostředí školy,
- oblast obsahu a metod výuky (tj. výběr učiva, výukových metod, projektů v rámci výuky),

⁹ V českých školách se dnes můžeme setkat s varietou názvů, pod nimiž pracuje žákovská samospráva. Např. Kolegium žákovské samosprávy. Studentská rada. Rada studentů. Školský parlament. Školní senát. Studentský senát. Aktiv žáků aj. (Obst, Prášilová, 2001).

- oblast kurikula a vzdělávací politiky (např. jejich interpretace, výběr z nabízených témat nebo výstupů),
- oblast mimoškolních aktivit (tj. vztahů školy s jejími partnery, s místní správou, s ostatními školami – stejného i nižšího/vyššího stupně, školami pro žáky se speciálními vzdělávacími potřebami apod., spolupráce s neziskovými organizacemi, prezentace školy navenek, aj.

Proč podporovat participaci žáků?

Důvodů, proč podporovat participaci žáků, existuje více. Nejčastěji uváděné argumenty lze shrnout do následujících kategorií (srov. např. Citizenship, 2005, Dürr, 2005, Harber, 1997, Howard aj., 2005, Klupal, Prášilová, 2003, Lansdown, 2001, Liégeois, 2005, Novotná, 2004, Šturma, Janiš, 1999 aj.):

- **důvody související s naplňováním lidských práv** – zde autoři argumentují zejména požadavkem dodržování zákonného práva účasti dětí formulovaného v dokumentu OSN *Úmluva o právech dítěte*, ale i v dalších textech,
- **důvody související s novým pojetím dětství** – je žádoucí, aby nové poznatky z biologie, psychologie, sociologie a dalších oborů týkající se života dětí školního věku byly neustále reflektovány tvůrci vzdělávací politiky. (např. v posledních letech se diskutuje o tom, od jakého věku by u žáků základních škol měla být skutečná participace podporována),
- **demokratické důvody** – participace je chápána jako jeden z prostředků i cílů demokratického školství. S ohledem na demokratické formy i cíle školní práce má tedy prostředí současné školy žákům umožňovat nejen zapojovat se do rozhodovacích procesů, ale takové aktivity by měly být vedením školy i učiteli přímo iniciovány a podporovány (Bílá, 2001, Dürr, 2005, Koncepce, 2003 aj.),
- **transformační důvody** – podpora zapojení mladých lidí do rozhodování o otázkách, které se jich týkají, je podle řady významných dokumentů klíčová pro rozvoj celé společnosti. O participaci žáků je nutné uvažovat ve dvou časových horizontech – ve vztahu k současnosti a k budoucnosti.
- **pragmatické důvody** – někdy je participace žáků potřebná z čistě praktických důvodů, například při organizování prezentačních akcí školy. V těchto případech se často stává, že účast žáků je spíše dekorativní a není založená na sdíleném rozhodování.

Uvedený výčet, přestože zdaleka není konečný, ukazuje na množství konkrétních důvodů, proč by participaci žáků měla být věnována odpovídající pozornost.

Situace v České republice

České školství již více než patnáct let hledá a ověřuje rozmanité cesty k proměně v moderní demokratický vzdělávací systém. Podobně jako v dalších evropských zemích obsahují i naše hlavní dokumenty vzdělávací politiky požadavky

směřující k většímu zapojení žáků do procesů rozhodování a řízení ve školním prostředí (srov. Koncepce 2003, Národní 2001, Rámcový, 2005, Školský, 2004).

U nás je participace žáků spojována především s žákovskou samosprávou, tedy s určitou skupinou zástupců zvolených z řad žáků, kteří se podílejí na formálním rozhodování (Novotná, 2004). Na tuto formu participace se naši odborníci, zatím bohužel v poměrně málo početných výzkumných šetřeních, zaměřují také nejčastěji (Obst, Prášilová, 2003). S existencí žákovských samospráv, doloženou písemnými prameny, se na našem území setkáváme přibližně od roku 1905. Do popředí zájmu soudobé teorie i školní praxe se žákovská samospráva dostala zejména v období tzv. reformní pedagogiky, tj. ve 30. letech 20. století (srov. Adamcová, 2002, Konvička, 1947). S určitými přestávkami si žákovské samosprávy udržely svoji kontinuitu i v období socialismu, ale náplň jejich činnosti byla výrazně ovlivněna prvky sovětské pedagogiky (Adamcová, 2001).

V dokumentu MŠMT *Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže do roku 2007* (2003) i ve zprávách České školní inspekce z posledních let (Výroční, 2004, 2005) se mimo jiné píše, že participace mládeže na veřejných záležitostech i ve škole je v české společnosti stále málo doceňována. To se projevuje i na poli teoretických poznatků, neboť dosud u nás bylo vydáno jen několik samostatných publikací, které se tématem zabývají a zpřístupňují ho jednotlivým aktérům školního života i širší veřejnosti (např. Hofbauer, 2003, Šturma, Janiš, 1999, Klapal, Prášilová, 2002).

Jak bylo výše v textu naznačeno, žákovská samospráva představuje pouze jednu z možných forem participace žáků. V každodenním životě školy se totiž participace žáků může uskutečňovat v nejrůznějších podobách, na více úrovních (třída, škola), s odlišnými funkcemi i cíli. Takto komplexněji pojatá participace žáků je tématem, jemuž byla u nás po roce 1989 věnována výzkumně jen velmi malá pozornost. O reálném stavu participace žáků v našich školách vypovídá jen několik dílčích výstupů orientovaných převážně na zjištění právního povědomí školních dětí či na problematiku občanské výchovy a naplňování úmluvy o právech dítěte (např. Kovařík a kol., 2001). Dílčí informace o situaci v České republice přinášejí i některé mezinárodních srovnávací studie iniciované a realizované např. IEA¹⁰ nebo UNESCO¹¹. Studie však bývají zaměřeny na širší témata, proto informace týkající se participace žáků jsou často kusé. Na základě těchto zjištění je možné konstatovat, že v porovnání se západoevropskými zeměmi se náš pedagogický výzkum věnovaný participaci žáků nachází teprve v počátcích.

¹⁰ Např. výzkum *Výchova k občanství a demokracii*. Jeho výsledky týkající se České republiky jsou zachyceny v publikaci Křížové a kol. (2001), dostupné z: <<http://www.uiv.cz/clanek/57/234>>.

¹¹ Např. výzkum *Young Voices. Opinion Survey of Children and Young people in Europe and Central Asia*, dostupný z: <http://www.unicef.org/ceecis/Young_Voices.pdf>.

Závěr

Téma participace žáků je v České republice teoreticky sice známo nejméně od ranných let naší reformní pedagogiky, avšak praktické naplnění záměru využít aktivně spolupracující žáky při řízení edukačních procesů je stále na počátku. Ve většině našich i zahraničních školských dokumentů se dnes setkáme s množstvím doporučení, podmínek a návrhů metod, jak zapojit žáky do rozhodování ve škole. V praxi se jich u nás využívá však jen minimum. Měli bychom se proto ptát např.: „Jak participaci žáků chápou ti, kteří by ji měli aktivizovat a podporovat, tj. vedoucí pracovníci škol a učitelé?“ nebo „Jaké překážky pociťují ve vztahu k úspěšné realizaci participace žáků?“, případně „Shodují se jejich interpretace i samotná každodenní praxe s představami odborníků a tvůrců školských dokumentů, ale také s představami samotných žáků?“

Na uvedené i další otázky neexistují dosud v České republice uspokojivé odpovědi. Jejich zodpovězení považuji za podstatné pro podporu snah o větší zapojení žáků do procesů rozhodování ve škole. Zejména z těchto důvodů se hodlám zaměřit na téma participace žáků také empiricky.

LITERATURA

- ADAMCOVÁ, L. *Žákovská samospráva*. Diplomová práce. Olomouc: PdF UP, 2001.
- ADAMCOVÁ, L. Z historie žákovské samosprávy. In KLAPAL, V., PRÁŠILOVÁ, M. (eds.). *Aktuální problémy žákovské samosprávy. Sborník z pracovního semináře*. Olomouc: Katedra pedagogiky s celoškolskou působností PdF UP, 2002.
- BACÍK, F., KALOUS, J., SVOBODA, J. *Úvod do teorie a praxe školského managementu*. Praha: Karolinum, 1995.
- BARBER, T., NAULTY, M. *Your Place or Mine?: A Research study Exploring Young People's Participation in Community Planning*. Dundee: University of Dundee, 2005.
- Dostupné z: <<http://www.youthlink.co.uk/docs/Practice%20Development/Your%20Place%20or%20Mine%20report.pdf>>.
- Bílá kniha Evropské komise – Nový podnět pro evropskou mládež*. Komise Evropských společností. Praha: MŠMT, 2002.
- Citizenship Education at School in Europe*. Brussels: Eurydice, 2005.
- DAVIES, L. Comparing Definitions of Democracy in Education. *Compare*, 1999, roč. 29, č. 2, s. 127–140.
- DĚDEČKOVÁ, J., HEJLOVÁ, H. (eds.) *Dětská práva. Dokumenty a informační materiály o ochraně dětí*. Praha: PÚ JAK ČSAV, 1991.
- DÜRR, K. *The All-European Study on Pupils' Participation in School – The school: A Democratic Learning Community*. Strasbourg: Council of Europe, 2005. Dostupné z: <http://www.coe.int/T/e/Cultural_Cooperation/Education/E.D.C/Documents_and_publications/By_Subject/Participation/All_Europ_Study_Children_Participation.PDF>.
- HARBER, C. International Developments and the Rise of Education for Democracy. *Compare*, 1997, č. 2, s. 179–191. ERIC, EJ580631.
- HART, R. *Children's Participation*. London: Earthscan, 1997.
- HOFBAUER, B. Evropská charta účasti mladých lidí na životě měst a regionů byla inovována. *Pedagogická orientace*, 2004, č. 1, s. 89–95.
- HOFBAUER, B. *Participace dětí a mládeže na životě společnosti: Evropské struktury a jejich aktivity*. Duha – sdružení dětí a mládeže ve spolupráci s IZV Hořovice a MŠMT ČR, 2003.
- HOFBAUER, B. Samosprávnost – aktuální výzva pro současný život a výchovu evropské mládeže.

- In KLAPAL, V., PRÁŠILOVÁ, M. (eds.). *Aktuální problémy žákovské samosprávy. Sborník z pracovního semináře*. Olomouc: Katedra pedagogiky s celoškolskou působností PdF UP, 2002.
- HOWARD, S. aj. *Talking about Youth Participation - where, when and why?* [online]. [cit. 2005–10–20]. Dostupné z: <<http://www.aare.edu.au/02pap/how02535.htm>>.
- KOVAŘÍK a kol. *Dětská práva, právní povědomí, participace dětí a sociální služby*. České Budějovice: Jihočeská univerzita, 2001.
- JOHNSON, K. *Children's Voices: Pupil leadership in primary schools*. National College for School Leadership, 2004. [online]. [cit. 2006–02–14]. Dostupné z: <<http://www.ncsl.org.uk/media/F7B/9A/randd-pupil-lship-johnson.pdf>>.
- KLAPAL, V., PRÁŠILOVÁ, M. (eds.). *Aktuální problémy žákovské samosprávy. Sborník z pracovního semináře*. Olomouc: Katedra pedagogiky s celoškolskou působností PdF UP, 2002.
- Koncepce státní politiky pro oblast dětí a mládeže do roku 2007*. Praha: MŠMT, 2003.
- KONVIČKA, V. *Žákovská samospráva*. Brno: Komenium, 1947.
- LARDNER, C. *Youth Participation – A new Model*. [online]. [cit. 2005–11–23]. Dostupné z: <<http://www.lardner.demon.co.uk>>.
- LANSDOWN, G. *Promoting Children's Participation in Democratic Decision-making*. Florence: Innocenti Research Centre, 2001.
Dostupné z: <<http://www.asylumsupport.info/publications/unicef/democratic.pdf>>.
- LIÉGEOIS, D. *Democracy at School. School governance, school environment and local community: towards democratic schooling in Europe*. Strasbourg: Council of Europe, 2005. Dostupné z: <http://www.coe.int/t/e/cultural_cooperation/education/e.d.c/documents_and_publications/by_subject/Participation/Democracy%20at%20school%202005_25.PDF>.
- MAŇÁK, J., JANÍK, T. (eds.) *Orientace české základní školy*. Sborník z pracovního semináře. Brno, Pedf. MU, 2005.
- Národní program rozvoje vzdělávání v České republice*. Praha: MŠMT, 2001.
- NOVOTNÁ, J. Participace v prostředí školy jako právo dítěte. In ŠVEC, V., KNOTOVÁ, D., PROKOP, J. (eds.) *Výchova v kontextu sociálních proměn*. Sborník referátů z 12. konference ČPdS. Brno: Konvoj, 2004, s. 95–102.
- Nový podnět pro evropskou mládež*. Praha: MŠMT, 2002.
- OBST, O., PRÁŠILOVÁ, M. Žákovská samospráva v české škole. In EGER, L. (ed.) *Komunikace školy s veřejností*. Plzeň: ZČU v Plzni, 2001, s. 66–78.
- PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. *Pedagogický slovník*. Praha: Portál, 2001.
- Research and resources about participation*. [online]. [cit. 2006–02–14].
Dostupné z: <<http://www.kids.nsw.gov.au/files/tpsresources.pdf>>.
- Revidovaná Evropská charta participace mladých lidí na místním a regionálním životě. *Pedagogická orientace*, 2004, č. 1, s. 96–109.
- RUDDUCK, J., FLUTTER, J. Pupil Participation and Pupil Perspective: „carving a new order of experience“. *Cambridge Journal of Education*, 2000, č. 1, s. 75–89. ERIC, EJ651311.
- SHIER, H. Pathways to Participation: Openings, Opportunities and Obligations. *Children and Society*, 2001, č. 15, s. 107–111.
- Světový program činnosti pro mládež do roku 2000 a dále. *Pedagogická orientace*, 1997, č. 2, s. 3–39.
- ŠTURMA, J. Žákovská samospráva jako politikum. In KLAPAL, V., PRÁŠILOVÁ, M. (eds.). *Aktuální problémy žákovské samosprávy. Sborník z pracovního semináře*. Olomouc: Katedra pedagogiky s celoškolskou působností PdF UP, 2002.
- ŠTURMA, J., JANIŠ, K. (eds.). *Práva a participace dětí v rodině, ve škole a ve veřejném životě: sborník z pracovního semináře konaného 21. 4. 1999*. Hradec Králové: Gaudemus, 1999.
- The Development of an Integrated Approach of Youth Policy Planning at Local Level*. Strasbourg: Council of Europe, 1992.
- TRESEDER, P. *Empowering Children and Young People: Training manual*. London: Save the Children Fund, 1997.
- Úmluva o právech dítěte*. 104/1991 Sb. [online]. [cit. 2006–03–15].

- Dostupné z: <<http://www.detskaprava.cz/soubory/umluva.pdf>>.
Výroční zpráva České školní inspekce za školní rok 2003/2004. Praha: Česká školní inspekce, 2004.
Dostupný z: <<http://194.228.111.171/files/144/vz04.pdf>>.
Výroční zpráva České školní inspekce za školní rok 2004/2005. Praha: Česká školní inspekce, 2005.
Dostupný z: <<http://194.228.111.171/files/218/vz0405.pdf>>.
Young Voices. Opinion Survey of Children and Young people in Europe and Central Asia. Geneva: UNICEF, 2001. Dostupný z: <http://www.unicef.org/ceecis/Young_Voices.pdf>.

SUMMARY

The paper deals with pupil involvement, which the author regards as a relatively self-contained topic to be distinguished from youth involvement. The aim of the author is to point out the complexity of the topic, which often gets reduced to concern with pupils' class administration. The text presents selected models, forms and areas of pupil involvement. The focus of attention is on theory and research in this topic in the Czech Republic and reasons why it should be pursued are presented. Considering the limited amount of sources in Czech, the paper is largely based on foreign literature.